

ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ

– Μερικές φορές ο λόγος (προφορικός ή γραπτός) παρουσιάζει ιδιορρυθμίες: χρησιμοποιούνται δηλαδή κάποιοι εκφραστικοί τρόποι διαφορετικοί από τους κανονικούς, ως προς τη θέση των λέξεων (αλλάζει η κανονική σειρά που έχουν στο λόγο), ως προς τη σημασία τους (λέγονται με διαφορετική σημασία) κτλ. Αυτές οι παρεκκλίσεις ονομάζονται σχήματα λόγου και έχουν διάφορες ονομασίες (παρομοιώσεις, μεταφορές κτλ.). Με τα σχήματα λόγου ο ποιητής (και όποιος άλλος χειρίζεται το λόγο: πεζογράφος, ρήτορας κ.ά.) πετυχαίνει να γίνει ο λόγος του πιο εκφραστικός και παραστατικός, πιο ζωντανός, και έτσι να προσελκύσει περισσότερο την προσοχή μας, να τυπωθεί στην ψυχή μας πιο ζωηρά, πιο εντυπωσιακά (ειδικά ο λογοτέχνης πετυχαίνει επιπλέον τον καλλωπισμό του λόγου του).

Παραδείγματα

- ✚ Το πρόσωπό του έλαμπε από χαρά (**μεταφορά**)
- ✚ Το πρόσωπό του έλαμπε από χαρά σαν τον ήλιο (**μεταφορά και παρομοίωση**)
- ✚

– Στη συνέχεια δίνονται τα σχήματα λόγου με αλφαβητική σειρά.

✚ **αλληγορία.** Είναι μια μεταφορική φράση η οποία κρύβει νοήματα διαφορετικά από εκείνα που δηλώνουν οι λέξεις της (άλλα λέγονται και άλλα εννοούνται).

- ✚ Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης
από την περηφάνια του κι από τη λεβεντιά του
δεν πάει στα κατώμερα να καλοξεχειμάσει,
μόν' μένει πάνω στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια.

– Το τραγούδι μιλάει για κάποιον αετό, όμως εννοεί τον περήφανο, λεβέντη ανυπόταχτο κλέφτη, που κατοικεί στα βουνά.

- ✚ *Οχ! σαν της είπα έτσι: άναψε ο γιαλός και κάηκαν τα ψάρια*

– Η φράση άναψε ο γιαλός και κάηκαν τα ψάρια σημαίνει μεταφορικά: «έγινε έξαλλη από το θυμό της».

- Η αλληγορία μοιάζει με τη μεταφορά (βλ. παρακάτω, στο σχετικό λήμμα), όμως δεν περιορίζεται σε μία λέξη, αλλά εκτείνεται σε μία φράση ή σε μεγάλο τμήμα ενός κειμένου (μερικές φορές και σε ολόκληρο το έργο, πεζό ή ποιητικό).
- Η αλληγορία είναι πολύ συχνή στους μύθους, στις παροιμίες και στα αινίγματα.

✚ **αναδίπλωση** ή παλλιλογία. Μια λέξη η μικρή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως μετά, για δεύτερη φορά, συνήθως με έναν πρόσθετο προσδιορισμό.

- ✚ Εκεί καίγονται **κόκαλα, κόκαλα** αντρειωμένων
- ✚ **Απρίλη, Απρίλη** δροσερέ
- ✚ **Φεύγει, φεύγει** ο προδότης
- ✚ να σου φυτρώνουν **τα φτερά, / τα φτερά** τα μεγάλα
- ✚ μια **φωνή** | τρόμου **φωνή**
- ✚ **ήμουν έξω, ήμουν έξω** από το χρόνο...

- Η αναδίπλωση είναι μια μορφή του σχήματος του *πλεονασμού*.
- Διαφορά με την *επαναστροφή* (βλ. παρακάτω, στο σχετικό λήμμα): Η αναδίπλωση μοιάζει με παράθεση, ενώ στην επαναστροφή συνεχίζεται ο λόγος παρατακτικά.

✚ **ανακόλουθο.** Κάποιες λέξεις δε βρίσκονται σε συντακτική συμφωνία με τις προηγούμενες ή με τις επόμενες τους, δε βρίσκονται συντακτικώς σε κανονική συνέχεια (δεν υπάρχει συντακτική «ακολουθία»).

✚ *Η κυρα-Ρήνη του Κριτού του Δούκα η θυγατέρα,
χρόνους της γράφουν τα προικιά...*
– αντί: **Της κυρα-Ρήνης...**

✚ **αναστροφή.** Αλλάζει σκόπιμα η φυσική σειρά που έχουν στο λόγο κάποιες λέξεις (οι οποίες έτσι μετατοπίζονται από τη φυσική τους θέση).

✚ *στον κόσμο την αγάπη σου παραπολύ μη βάνεις*
– η φυσική σειρά: μη βάνεις την αγάπη σου παραπολύ στον κόσμο.

✚ *... του προδομένου ο πόνος της καρδιάς*
– η φυσική σειρά: ... ο πόνος της καρδιάς του προδομένου
• Βλ. στο πρωθύστερο για τη διαφορά.

✚ **αναφώνηση** ή επιφώνηση. Είναι μια λέξη ή φράση επιφωνηματική (επίκληση σε ιερό πρόσωπο, ευχή, κατάρα κτλ.), που κάποτε φανερώνει και τη συναισθηματική κατάσταση εκείνου που μιλάει (το θαυμασμό, τη θλίψη κτλ.).

✚ *Χαμένη, αλίμονον! κι οκνή τη σάλπιγγα γρικόει*
✚ *Και η φωνή του, Θεέ μου! Τι φωνή! Κάθε του λόγος και μια κανονιά*
✚ *Η μακαρίτισσα η μάνα μου, Θεός χωρέσ' τηνε, ήτανε λίγο ιδιότροπη γυναίκα*
✚ *Εκατάλαβα, αλίμονον! πως τα δάχτυλα δεν εχρειαζόντανε ολότελα*
✚ *Ο πατέρας μου – μύρο το κύμα που τον τύλιξε – ήθελε να με κάνει ναυτικό ανθυποφορά (βλ υποφορά και ανθυποφορά)*

✚ **αντίθεση.** Προβάλλονται η μια κοντά στην άλλη δύο έννοιες (ιδιότητες, καταστάσεις, ενέργειες, εικόνες...) που έχουν ολότελα διαφορετικά γνωρίσματα.

✚ *τις Εστιάδες τις σεμνές μα κολασμένες*
✚ *Τέτοιαν ώρα οι ψυχές διψούν και πάνε
στης λησμονιάς την κρουσταλλένια βρύση
μα βούρκος το νεράκι θα μαυρίσει*
✚ *Χαμένη, αλίμονον! κι οκνή τη σάλπιγγα γρικόει·
αλλά πως φθάνει στον εχθρό και κάθ' ηχώ ζυπνάει;
Γέλιο στο σκόρπιο στράτευμα σφοδρό γεννοβολιέται,
κι η περιπαίχτρα σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
και με χαρούμενη φωνή το στήθος το χορτάτο,
τ' αράθυμο, το δυνατό, κι όλο ψυχές γιομάτο,
βαρώντας γύρου ολόγυρα, ολόγυρα και πέρα,
τον όμορφο τρικύμισε και ζάστερον αέρα·
τέλος μακριά σέρνει λαλιά σαν το πεσούμεν' άστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή κατά το κάστρο.*

– Προβάλλεται η αντίθεση ανάμεσα στους ήχους των δύο σαλπίγγων· μάλιστα υποδηλώνονται παράλληλα δύο άλλες αντιθέσεις, που η μία απορρέει από την άλλη: η **σωματική αδυναμία** των Μεσολογγιτών εξαιτίας της **πείνας** και από την άλλη η **ευρωστία** των **χορτάτων** Τούρκων. Αυτά τα δύο ζεύγη αντιθέσεων υποδηλώνονται σε όλο το περιεχόμενο του χωρίου και κυρίως στις λέξεις χορτάτο και δυνατό. Έτσι, η ουσιαστικά μία αντίθεση επιμερίζεται σε τρεις:

✚ *σάλπισμα χαμηλόφωνο και ασθενικό – σάλπισμα παρατεταμένο και δυνατό·*
✚ *σωματική αδυναμία των Μεσολογγιτών – σωματική ευρωστία των Τούρκων·*
✚ *πεινασμένοι Μεσολογγίτες – χορτάτοι Τούρκοι.*

- Η αντίθεση ενδέχεται να εκφράζεται μόνο με δύο λέξεις αλλά και με δύο φράσεις ακόμα και με δύο μεγάλα τμήματα του λόγου (προτάσεις, περιόδους, παραγράφους).
- Η αντίθεση μπορεί να ενισχύεται με έναν αντιθετικό σύνδεσμο (μα, όμως, αλλά...), που μπαίνει ανάμεσα στα δύο μέλη της (βλ. στο πρώτο παράδειγμα).

⊕ **αντιστροφή** (βλ. επιφορά)

⊕ **αντίφραση**. Αντί να χρησιμοποιηθεί κανονικά μια λέξη ή φράση, χρησιμοποιείται στη θέση της μια άλλη, με παρόμοια ή αντίθετη σημασία (χρησιμοποιείται «αντί φράσης» άλλης).

- Είδη της αντίφρασης είναι η ειρωνεία, ο ευφημισμός και η λιτότητα (βλ. παρακάτω, στα σχετικά λήμματα).

⊕ **αντονομασία**. Το κύριο όνομα ενός ιστορικού προσώπου αντικαθίσταται με περίφραση (με μια φράση που φανερώνει μια εξαιρετική ιδιότητα, μια πολύ γνωστή πράξη του κτλ.).

- ⊕ **Ο Γέρος του Μοριά** (αντί: ο Κολοκοτρώνης)
- ⊕ **Ο βασιλεύς των Αθανάτων** (αντί: ο Δίας)
- ⊕ **Ο γιος της καλογριάς** (αντί: ο Καραϊσκάκης)

- Η αντονομασία είναι μορφή της περίφρασης (βλ. σχετικό λήμμα).

⊕ **από κοινού**. Μία λέξη (ή περισσότερες) ή μία πρόταση, που παραλείπεται, εννοείται από τα προηγούμενα όπως ακριβώς είναι εκεί, **αμετάβλητη**. Βλ. στο σχήμα εξ αναλόγου, στο οποίο η φράση εννοείται αλλά αλλαγμένη.

- ⊕ *Εσύ είσαι πλούσιος, ο Πέτρος δεν είναι* (ενν. **πλούσιος**)
- ⊕ *Σε τραγουδά, όπως το πουλί τον ήλιο που ανατέλλει* (ενν. όπως **τραγουδά**)

- Το σχήμα από κοινού είναι είδος βραχυλογίας (βλ. σχετικό λήμμα), η οποία με τη σειρά της είναι μορφή έλλειψης (βλ. σχετικό λήμμα).

⊕ **αποσιώπηση**. Διακόπτεται ο λόγος και παραλείπονται («αποσιωπώνται») όσα θα ακολουθούσαν, ενώ στη θέση τους σημειώνονται τρεις τελείες (αποσιωπητικά).

- ⊕ *Κι οι δυο αρκούδες τότε / στα δυο τους σηκώθηκαν βαριά...*
- ⊕ *ήμουν έξω, ήμουν έξω από το χρόνο...*

- Το σχήμα της αποσιώπησης είναι μορφή βραχυλογίας (έλλειψης).

⊕ **άρση και θέση**. Πρώτα λέγεται τι δεν είναι κάτι (ή τι δε συμβαίνει) και αμέσως μετά τι είναι (ή τι συμβαίνει) - πρώτα «αίρεται» κάτι και στη συνέχεια «τίθεται».

- ⊕ *Εγώ δεν είμαι Τούρκος ουδέ Κόνιαρος,
είμαι καλογεράκι απ' ασκηταριό*

- Το σχήμα άρσης και θέσης είναι μορφή πλεονασμού (βλ. σχετικό λήμμα).

⊕ **ασύνδετο**. Δύο ή περισσότεροι όμοιοι όροι ή όμοιες προτάσεις δεν έχουν ανάμεσά τους τους συνδέσμους που χρειάζονται.

- ⊕ *απάνω στο φως χαράχτηκαν με ψιλό κοντόλι τα βουνά, τα δέντρα, οι γλάροι*
- ⊕ *τ' αρματολίκι ανέβαζες και την αγάπη αντάμα / στ' αστέρια, στο φεγγάρι, στους θεούς*

- ✚ *Τα σπίτια μαυρολογούσαν ολοσκότεινα, κάπου ένα σκυλί γάβγιζε, κάποιο βόδι αναστέναζε*
- ✚ *λάμπετε, σβήνετε μακριά μας*

– Σε όλα τα παραπάνω παραδείγματα οι όμοιοι όροι και οι όμοιες προτάσεις χρειάζονται ανάμεσά τους συμπλεκτικό σύνδεσμο.

- Το ασύνδετο είναι αντίθετο από το πολυσύνδετο (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **βραχυλογία.** Παραλείπονται λεκτικά στοιχεία που μπορούν να αναπληρωθούν από τα συμφραζόμενα (με την παράλειψη λεκτικών στοιχείων γίνεται σύντομος, «βραχύς» ο «λόγος»). Είδη της βραχυλογίας είναι τα σχήματα από κοινού, εξ αναλόγου και ζεύγμα (βλ. σχετικά λήμματα).

Η βραχυλογία είναι μορφή έλλειψης (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **ειρωνεία.** Θέλοντας κάποιος να δώσει αστείο ή χλευαστικό τόνο στο λόγο του, χρησιμοποιεί με προσποίηση λέξεις ή φράσεις που το σημασιολογικό περιεχόμενό τους είναι αντίθετο από αυτό που έχει στο νου του. Βλ. και στον ευφημισμό, όπου δεν υπάρχει προσποίηση.

- ✚ **Ωραία** τα κατάφερες! (αντί: άσχημα τα έκανες)
- ✚ Στο άγαλμα της Ελευθερίας, που **φωτίζει** τον κόσμο (ο ποιητής έχει στο νου του ότι το άγαλμα τυφλώνει τον κόσμο, όπως δηλώνεται στον τρίτο στίχο του ποιήματος).

- Η ειρωνεία είναι μορφή αντίφρασης (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **έλλειψη.** Παραλείπονται λεκτικά στοιχεία που εννοούνται εύκολα από την κοινή πείρα, από τη σειρά του λόγου και από τα συμφραζόμενα.

- ✚ *Ο μπαμπάς!* (= αυτός είναι ο μπαμπάς)
- ✚ *Περασμένα ξεχασμένα!* (= τα περασμένα **ας είναι** ξεχασμένα)
- ✚ *Καλότυχα είναι τα βουνά, ποτέ τους δεν πεθαίνουν το καλοκαίρι πράσινα και το χειμώνα χιόνια* (= **είναι** πράσινα, **έχουν** χιόνια)

- Μορφή της έλλειψης είναι η βραχυλογία και τα είδη της, δηλαδή τα σχήματα από κοινού, εξ αναλόγου, του ζεύγματος και της αποσιώπησης. Αντίθετο από το σχήμα της έλλειψης είναι το σχήμα του *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **έλξη.** Ένας όρος πρότασης δε συμφωνεί συντακτικώς με τον όρο με τον οποίο απαιτεί το νόημα και η σειρά του λόγου, αλλά «έλκεται» (επηρεάζεται, παρασύρεται) από κάποιον άλλο, ισχυρότερο, και συμφωνεί με αυτόν.

- ✚ *Τα Κλαυδιανά, παλιό βυζαντινό χωριό, **κοιμάται***

– Το ρ. *κοιμάται*, αντί να είναι στον πληθυντικό συμφωνώντας με το υποκείμενό του (τα Κλαυδιανά), είναι στον ενικό, επειδή «έλκεται» από τον παραθετικό προσδιορισμό *χωριό*.

- ✚ *Ήθελα να **ήμουν** νέος*

– Το ρ. *να ήμουν*, αντί να είναι στην υποτακτική του ενεστώτα (να είμαι), «έλκεται» από το ρ. *ήθελα* και μπαίνει στην οριστική του παρατατικού (ήμουν).

- ✚ *Τιμούμε όλους **όσους** αγωνίστηκαν για την πατρίδα*

– Η αντων. όσους έπρεπε να είναι σε ονομαστική ως υποκείμενο του ρ. αγωνίστηκαν· είναι όμως σε αιτιατική, επειδή «έλκεται» από το όλους, στο οποίο αναφέρεται.

✚ **Έμφαση.** Ένα στοιχείο του λόγου τονίζεται με οποιονδήποτε τρόπο, ώστε να εστιαστεί σ' αυτό η προσοχή του αναγνώστη.

✚ *Εμένα να ακούς!*

– Χωρίς έμφαση: Να με ακούς!

✚ *Αυτός είναι που ζητάμε από το πρωί*

– χωρίς έμφαση: Αυτόν ζητάμε από το πρωί.

✚ *Αυτό το έχω ακούσει με τα ίδια μου τα αυτιά*

– χωρίς έμφαση: Αυτό το έχω ακούσει.

✚ *Θέλει και την πίτα σωστή και το σκύλο χορτάτο*

– η έμφαση δίνεται με το πολυσύνδετο: **και, και.**

- Έμφαση ενυπάρχει στα πιο πολλά από τα σχήματα λόγου.

✚ **ένα με δύο** («έν διά δυοίν»). Μία έννοια εκφράζεται με δύο λέξεις που συνδέονται με το και, ενώ σύμφωνα με το νόημα η μία από αυτές έπρεπε να είναι προσδιορισμός της άλλης.

✚ *Αστροπελέκι και φωτιά να πέσει στις αυλές σου*

– αντί: αστροπελέκι **φλογερό** (επιθετικός προσδιορισμός)

✚ *Γυναίκες πού είν' οι άντρωι σας κι οι καπεταναραίοι;*

– αντί: οι άντρωι σας, **οι καπεταναραίοι** (παράθεση)

- Το σχήμα ένα με δυο είναι μορφή *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **εξ αναλόγου.** Μία λέξη (ή περισσότερες) ή μία πρόταση, που παραλείπεται, εννοείται από τα προηγούμενα όχι όπως ακριβώς είναι εκεί αλλά *αλλαγμένη*. Βλ. στο σχήμα από κοινού, στο οποίο η φράση εννοείται, αλλά όπως ακριβώς είναι στα προηγούμενα.

✚ *Την άλλη μέρα δεν έφυγα, όπως είχα σκοπό* (ενν. **να φύγω**)

– Το σχήμα εξ αναλόγου είναι είδος *βραχυλογίας* (βλ. σχετικό λήμμα), η οποία με τη σειρά της είναι μορφή *έλλειψης* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **επανάληψη.** Μια έννοια ή ένα νόημα εκφράζεται δύο φορές στη σειρά με την ίδια λέξη ή φράση (αυτούσια ή ελαφρά αλλαγμένη).

✚ *«Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε*

✚ *Η μέρα φόρεσε τη νύχτα, όλα είναι νύχτα, όλα είναι νύχτα*

✚ *Βρίσκει την πόρταν ανοιχτή, την πόρταν ανοιγμένη*

✚ *Είναι μακριά στην ξενιτιά, είναι μακριά στα ξένα*

- Η επανάληψη είναι μορφή του *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα), ενώ μορφές επανάληψης είναι η *αναδίπλωση*, η *επαναστροφή*, η *επιφορά*, η *επιφορά* και ο *κύκλος*.
- Συχνή είναι η επανάληψη μεγάλων τμημάτων του λόγου στα παραμύθια.

✚ **επαναστροφή.** Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται για δεύτερη φορά αμέσως μετά την πρώτη, καθώς ο λόγος συνεχίζεται παρατακτικά (βλ. και στην *αναδίπλωση*).

- ✚ *Από δόξες **αλάργα κι αλάργα** από μίση*
- ✚ *Βαρώντας γύρου **ολόγυρα, ολόγυρα** και πέρα*
- ✚ *θα ζήσω **στον κόσμο, στον κόσμο** θα μεγαλώσω*

- επαναστροφή είναι μορφή του σχήματος του *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα).
- βλ. στην *αναδίπλωση* για τη διαφορά των δύο σχημάτων.

✚ **επιφορά** ή επάνοδος. Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται («επιφέρεται», επανέρχεται) στην αρχή δύο ή περισσότερων διαδοχικών προτάσεων (ή: δύο ή περισσότερες διαδοχικές προτάσεις αρχίζουν με την ίδια λέξη ή φράση).

- ✚ ***Μαύρος** ήταν, **μαύρα** φορεί, **μαύρο** και τ' άλογό του*
- ✚ ***Δεν έχουμε** ποτάμια, **δεν έχουμε** πηγάδια, **δεν έχουμε** πηγές*
- ✚ ***Φταίει** το ζαβό το ριζικό μας!
Φταίει ο Θεός που μας μισεί!
Φταίει το κεφάλι το κακό μας!
Φταίει πρώτ' απ' όλα το κρασί!*

- Η επιφορά είναι μορφή *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα) και αντίθετη από την *επιφορά* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **επάνοδος** (βλ. επιφορά)

✚ **επιδιόρθωση.** Αμέσως μετά από μια λέξη ή φράση ακολουθεί μια άλλη σχετική έκφραση, που αποτελεί τροποποίηση και ακριβέστερη διατύπωση της πρώτης (τη «διορθώνει»).

- ✚ *Επήγα πεζός εις την εκκλησίαν, **ή μάλλον εις το εκκλησάκι**, του κυρίου Αναστασίου*

- Η επιδιόρθωση είναι μορφή *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα). Βλ. και *προδιόρθωση*.

✚ **επιστροφή** (βλ. επιφορά)

✚ **επιφορά** ή αντιστροφή ή επιστροφή. Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται στο τέλος δύο ή περισσότερων διαδοχικών προτάσεων (ή: δύο ή περισσότερες διαδοχικές προτάσεις τελειώνουν με την ίδια λέξη ή φράση).

- ✚ *Έτσι είν' ο **κόσμος**: πάντα τέτοιος θα είναι ο **κόσμος***
- ✚ *Εμένα η φαμελιά μου **δουλεύει**, εγώ **δουλεύω**, ο γιος μου **δουλεύει***

- Η επιφορά είναι μορφή *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα) και αντίθετη από την επιφορά (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **επιφώνηση** (βλ. αναφώνηση)

✚ **ετυμολογικό σχήμα** (βλ. παρονομασία)

✚ **ευφημισμός.** Χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με καλή σημασία για την ονομασία κακού ή δυσάρεστου πράγματος («εύφημος» = αυτός που χρησιμοποιεί λόγια καλά, επαινετικά).

✚ γλυκάδι (αντί ξίδι)

✚ πβ. και το αρχαιοελληνικό: *Εύξεινος Πόντος* (= φιλόξενη θάλασσα: αντί: Άξενος Πόντος)

- Ο ευφημισμός είναι είδος *αντίφρασης* (βλ. σχετικό λήμμα) και διαφορετικός από την *ειρωνεία* (βλ. σχετικό λήμμα) ως προς το ό,τι σ' εκείνην υπάρχει προσποίηση.

✚ **ζεύγμα.** Δύο ομοειδείς προσδιορισμοί (συνήθως αντικείμενα) αποδίδονται σε ένα ρήμα, όμως ο δεύτερος από αυτούς δε θα ταίριαζε σ' αυτό αλλά σε άλλο ρήμα.

✚ *Πάει να ποτίσει τ' άλογο κρύο νερό και δροσερό χορτάρι*
(να το ποτίσει νερό – **να το ταΐσει χορτάρι**)

✚ *Ακούει τουφέκια και βροντούν, σπαθιά λαμποκοπάνε*
(ακούει τουφέκια – **βλέπει σπαθιά**)

- Το ζεύγμα είναι μορφή *βραχυλογίας* (βλ. σχετικό λήμμα), που κι αυτή με τη σειρά της είναι μορφή *έλλειψης*.

✚ **καθολικό και μερικό.** Το ουσιαστικό που δηλώνει διαιρεμένο σύνολο δεν εκφράζεται με γενική διαιρετική ή με τη φράση *από + γενική*, αλλά ομοιόπτωτα με τον όρο που δηλώνει το μέρος του συνόλου.

✚ Παίρνει τον κατήφορο, την άκρη **το ποτάμι** (αντί: την άκρη **του ποταμιού**)

✚ **Την Κυριακή** το δειλινό μεγάλα τόπια βγάλαν (αντί: **της Κυριακής** το δειλινό)

✚ **κατά το νοούμενο.** Η σύνταξη (στο γένος και στον αριθμό) ακολουθεί το νόημα (αυτό που υπάρχει στην πραγματικότητα) και όχι το γραμματικό τύπο.

✚ *Ο κόσμος το 'χουν τούμπανο κι εμείς κρυφό καμάρι*

– Το υποκείμενο ο κόσμος είναι όνομα περιληπτικό (ενικού αριθμού, αλλά με αυτό νοείται πλήθος ομοειδών): γι' αυτό το ρ. έχουν μπήκε στον πληθυντικό.

✚ *Δυο δυο κορίτσια σεργιανούν **πιασμένες** χέρι χέρι*

– Η λ. κορίτσια είναι βέβαια γραμματικά ουδέτερου γένους, αλλά δηλώνει πρόσωπα που είναι στην πραγματικότητα γένους θηλυκού: γι' αυτό ο προσδιορισμός *πιασμένες* είναι σε γένος θηλυκό.

✚ **κατεξοχήν.** Η σημασία μιας λέξης στενεύει και, ενώ αυτή φανέρωνε αρχικά σύνολο ομοειδών όντων, καταλήγει να φανερώνει ένα μόνο, ορισμένο, από αυτά (ξεχωρίζοντάς το εξαιρετικά, «κατεξοχήν»).

✚ **Η Πόλη** (= η ξεχωριστή από όλες τις πόλεις, η κατεξοχήν πόλη, η Κωνσταντινούπολη)

✚ **Ο Κυβερνήτης** (ο κατεξοχήν κυβερνήτης, ο Καποδίστριας)

✚ *Περάσαμε από **τον Ισθμό*** (= από τον ισθμό της Κορίνθου, τον ξεχωριστό, τον κατεξοχήν ισθμό)

- ✚ **κλιμακωτό.** Αυξάνει βαθμιαία («κλιμακωτά») η ένταση στην παρουσίαση μιας σειράς από ενέργειες ή καταστάσεις (παρουσιάζεται μια σειρά από καταστάσεις ή ενέργειες, από τις οποίες η καθεμιά είναι πιο έντονη από την προηγούμενή της).

✚ *τον έδεσαν χειροπόδαρα
τον έριζαν χάμω και τον έγδαραν
τον έσυραν παράμερα, τον καταξέσκισαν
απάνω στους αγκαθερούς ασπάλαθους
και πήγαν και τον πέταζαν στον Τάρταρο, κουρέλι.*

– Στην παραστατική αυτή περιγραφή της τιμωρίας του τυράννου Αρδιαίου ο ποιητής ξεκινάει από το απλό δέσιμο του ενόχου, για να φτάσει βαθμιαία ως το πλήρες κουρέλιασμά του.

- Αντίστοιχο με το κλιμακωτό είναι το γνωστό crescendo της μουσικής.

- ✚ **κύκλος.** Μια πρόταση ή μία περίοδος τελειώνει με την ίδια λέξη με την οποία αρχίζει.

✚ *Μοναχή τον δρόμο επήρες, εξανάλθες μοναχή
Κοιμούνται τα λουλούδια, τα χόρτα όλα κοιμούνται*

- ✚ **λιτότητα.** Αντί για κάποια λέξη χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση.

✚ *Πέρασε όχι λίγη ώρα ανήσυχα (αντί: πολλή ώρα)
Η ζημιά που έπαθα ήταν όχι μικρή (αντί: μεγάλη)*

- Η λιτότητα είναι είδος αντίφρασης (βλ. σχετικό λήμμα).

- ✚ **μεταφορά.** Η ιδιότητα ενός προσώπου (ζώου, πράγματος, αφηρημένης έννοιας κτλ.) «μεταφέρεται» σε άλλο πρόσωπο (ζώο, πράγμα, αφηρημένη έννοια κτλ.), το οποίο την έχει σε μεγαλύτερο βαθμό και πιο εντυπωσιακή.

✚ *Είχε καρδιά πέτρινη*

– Μεταφέρεται στην καρδιά η σκληρότητα της πέτρας.

✚ *Το κορμί του ήταν λαμπάδα*

– Μεταφέρονται στο κορμί η ευθύτητα και η λεπτότητα της λαμπάδας.

✚ *Έχει πρόσωπο φεγγάρι*

– Μεταφέρεται στο πρόσωπο το κυκλικό σχήμα του φεγγαριού.

- Η μεταφορά, πολύ συχνό σχήμα λόγου, μοιάζει με την παρομοίωση (βλ. σχετικό λήμμα): έχουμε και εδώ μια παρομοίωση, που δε φαίνεται καθαρά' μάλιστα, με μερικές απλές μετατροπές εύκολα γίνεται η μεταφορά παρομοίωση: Είχε καρδιά σαν πέτρα
– Το κορμί του ήταν σαν λαμπάδα. Για τη διαφορά μεταφοράς – αλληγορίας βλ. στην αλληγορία.

- ✚ **μετωνυμία.** Οι λέξεις δε χρησιμοποιούνται με την αρχική τους σημασία, αλλά με διαφορετική, που έχει βέβαια κάποια σχέση με την αρχική (βλ. και συνεκδοχή).

– Στη μετωνυμία χρησιμοποιείται

Διδάσκουσα : Δέσποινα Καραβαγγέλη

α. το όνομα του δημιουργού αντί για τη λέξη που δηλώνει το δημιούργημά του:

✚ Διαβάζω **Καζαντζάκη** (αντί: έργα του Καζαντζάκη)

β. το όνομα του εφευρέτη αντί για τη λέξη που δηλώνει την εφεύρεση:

✚ Συνεννοούνται με **το Μαρκόνι** (αντί: με τον ασύρματο τηλεγράφο, του οποίου εφευρέτης ήταν ο Μαρκόνι)

γ. η λέξη που δηλώνει αυτό που περιέχει κάτι αντί για τη λέξη που δηλώνει το περιεχόμενο και αντίστροφα:

✚ Όλο **το θέατρο** άρχισε να χειροκροτάει (αντί: οι θεατές)

δ. η λέξη που δηλώνει το αφηρημένο αντί για εκείνη που δηλώνει το συγκεκριμένο:

✚ **Τα νιάτα** αγωνίζονται για ένα καλύτερο αύριο (αντί: οι νέοι)

✚ **ομοιοτέλειτο** ή ομοιοκατάληκτο. Στο τέλος διαδοχικών προτάσεων ή περιόδων υπάρχουν λέξεις με καταλήξεις όμοιες ηχητικά.

✚ Και **βογκάει** και **βαριά μοιρολογάει**

- Το ομοιοτέλειτο είναι σαν την ομοιοκαταληξία των στίχων των ποιημάτων.

✚ **οξύμωρο**. Συνδέονται δύο έννοιες που φαινομενικά αποκλείουν η μία την άλλη (είναι αντιφατικές μεταξύ τους), ωστόσο στο βάθος εκφράζουν ένα λογικό νόημα.

✚ *Αιέν ο κόσμος ο μικρός, ο Μέγας*

– Ο κόσμος αυτός φαίνεται μικρός, αλλά έχει πολύ μεγάλη αξία.

✚ *Έσβησε η άσβηστη φωτιά!*

– Η φωτιά αυτή θεωρούνταν άσβηστη, ωστόσο έσβησε.

✚ πβ. και το αρχαίο *Σπεύδε βραδέως*

– Να ενεργείς με ταχύτητα όχι όμως με βιασύνη.

✚ **παλιλλογία** (βλ. αναδίπλωση)

✚ **παραλληλία ή παραλληλισμός**. Μια έννοια ή ένα νόημα εκφράζεται ταυτόχρονα και καταφατικά και αρνητικά με δύο ισοδύναμες αντίθετες εκφράσεις.

✚ *Να σωπαίνεις και να μη μιλάς*

✚ *Μ' απαλησμόνησε και πιο δε με θυμάται*

- Το σχήμα της παραλληλίας (εκ παραλλήλου) είναι μορφή *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **παρήχηση**. Ένας συγκεκριμένος φθόγγος (συνήθως σύμφωνο) συναντιέται (και «ηχεί») πολλές φορές σε κάποια φράση (κυρίως σε συνεχόμενες συλλαβές ή λέξεις). Έτσι, κάνουμε λόγο για παρήχηση του –ρ–, του –τ–, του –σ–, του –α– κτλ.

✚ *Βαρώντας γύρου ολόγυρα, ολόγυρα και πέρα,
τον όμορφο τρικούμισε και ζάστερον αέρα·
τέλος μακριά σέρνει λαλιά σαν το πεσούμεν' άστρο,
τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή κατά το κάστρο*

✚ *τέλος μακριά σέρνει λαλιά σαν το πεσούμεν' άστρο*

Διδάσκουσα : Δέσποινα Καραβαγγέλη

- ✚ *καθώς τα προσανάμματα στη στια*
- ✚ *που λες και λέει μες στις καρδιάς τα φύλλα | γλυκιά η ζωή κι ο θάνατος μαυρίλα*

– Στο πρώτο παράδειγμα υπάρχει παρήχηση του –ρ– (και μάλιστα πληθωρική), στο δεύτερο και στο τρίτο παρήχηση του –σ– και στο τέταρτο παρήχηση του –λ–.

- *Παρήχηση* λέγεται και η *παρονομασία* (βλ. σχετικό λήμμα): υπάρχει και σ’ αυτήν *παρήχηση* όχι όμως με φθόγγους αλλά με λέξεις.

✚ **παρομοίωση.** Συσχετίζεται η ιδιότητα ενός προσώπου (ζώου, πράγματος, αφηρημένης έννοιας κτλ.) με την ιδιότητα κάποιου άλλου προσώπου κτλ., η οποία υπάρχει σ’ αυτό σε μεγαλύτερο βαθμό και είναι πιο εντυπωσιακή. Η παρομοίωση αρχίζει με τις λέξεις **σαν, καθώς, όπως** και με το **σαν να**, όταν έχουμε υποθετική παρομοίωση (με αναφορική παρομοιαστική πρόταση): ενδέχεται επίσης να δηλώνεται και με ένα ρήμα με ανάλογη σημασία (*λες και, θαρρείς* κ.ά.):

- ✚ *Είχε καρδιά **σαν πέτρα***
- ✚ *Το κορμί του ήταν **σαν λαμπάδα***
- ✚ *Έχει πρόσωπο **σαν το φεγγάρι***
- ✚ *Τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί και κάνουν **σαν αηδόνια***
- ✚ *παράλυτος, **ίδιο στοιχείο***
- ✚ *τα λιανοτράγουδα άρχιζαν... οπού ’ναι/ **καθώς τα προσανάμματα στη στια***
- ✚ *Και θα σβήσεις **καθώς σβήγουνε λιβάδια**/ από μάισσες φυτρωμένα με γητειές*
- ✚ *(οι καμπάνες) **φάνταζαν χρυσές***
- ✚ *η ακρογιαλιά **μοιάζει με νεκροταφείο***
- ✚ *Μα παραπέρα, **σα να χάθη ο κόσμος** / κι έμειν’ η φύση μόνη, ώρα κι ώρα / μian ησυχία βασίλεψε*
- ✚ *Κι ένα σκυλί... το νερό κοιτάζοντας αλύχταγε κι αλύχταγε, **σαν να το έβριζε***
- ✚ *Τα σπίτια πέρα κι οι αυλές και τα κλωνάρια αντάμα **έλεγες κι ήταν σκηνικά παλιά και ξεβαμμένα***
- ✚ *Ένα τρεχαντηράκι... πρόβαινε με πανιά και ζάρτια, **λες κι αρμένιζε ανάερα***
- ✚ ***Θαρρείς νεκροί** κι απάριασαν τα μνήματ’ αραχνά*
- ✚ *Χωρίς ποσώς γης, ουρανός και θάλασσα να πνένε ουδ’ **όσο κán’ η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι***

- Η *παρομοίωση*, πολύ συχνό σχήμα λόγου, μοιάζει με τη *μεταφορά*, γιατί και εδώ «μεταφέρεται» μια ιδιότητα από ένα πρόσωπο, πράγμα κτλ. σε άλλο· μάλιστα, με μερικές απλές μετατροπές εύκολα γίνεται η παρομοίωση μεταφορά: *Είχε καρδιά πέτρινη – Το κορμί του ήταν λαμπάδα – Έχει πρόσωπο φεγγάρι.*

✚ **παρονομασία** ή **παρήχηση** ή ετυμολογικό σχήμα. Λέξεις που μοιάζουν ηχητικά (ομόηχες), συνήθως συγγενικές ετυμολογικά, βρίσκονται η μία κοντά στην άλλη.

- ✚ *Τραγούδι τραγουδήστε μου **χιλιοτραγουδημένο***
- ✚ *Ραίνουν οι ακακίες **γύρα περίγυρα τα μύρα***
- ✚ ***Χαίρε, χαρά** που μου ’φερεις και λύπη που μου πήρες*
- ✚ *Μέσα μου **κάποια βάθια, πάθια, αγκάθια***
- ✚ *στον **ψεύτη τον καθρέφτη πέφτει σύσμιχτο***

- Βλ. και παρήχηση

✚ **περίφραση.** Μία έννοια εκφράζεται με δύο ή περισσότερες λέξεις, ενώ μπορούσε να εκφραστεί με μία.

- ✚ **Ο Γέρος του Μοριά** (αντί: ο Κολοκοτρώνης)
- ✚ **Ο βασιλεύς των Αθανάτων** (αντί: ο Δίας)
- ✚ **Η λαμπάς η αιώνιος** (αντί: ο ήλιος)

- Η περίφραση που αναφέρεται ειδικά σε κύρια ονόματα λέγεται *αντονομασία* (βλ. σχετικό λήμμα).
- Η περίφραση είναι μορφή *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **πλεονασμός.** Για να εκφραστεί ένα νόημα, χρησιμοποιούνται περισσότερες λέξεις από όσες χρειάζονται κανονικά.

- ✚ Τον είδες με τα μάτια σου, γιαγιά, το βασιλέα;
- ✚ Πάλι ξαναήρθε η άνοιξη
- ✚ Ανέβηκα επάνω στο δέντρο
- ✚ Δεν έχουμε ξανάρθει άλλη φορά στα μέρη σας

- Μορφές πλεονασμού είναι τα σχήματα της *παραλληλίας*, της *περίφρασης*, του *ενός με δύο*, της *επανάληψης*, της *αναδίπλωσης*, της *επαναφοράς*, της *επιφοράς*, της *επαναστροφής*, της *υποφοράς* και *ανθυποφοράς*, της *προδιόρθωσης*, της *επιδιόρθωσης*, της *αναφώνησης*, της *άρσης* και *θέσης* και του *πολυσύνδετου*. Αντίθετο με τον πλεονασμό είναι το σχήμα της *έλλειψης* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **πολυσύνδετο.** Τρεις ή περισσότεροι όμοιοι όροι ή όμοιες προτάσεις συνδέονται με συμπλεκτικούς ή διαχωριστικούς συνδέσμους.

- ✚ *Οι κλέφτες επροσκύνησαν και γίνηκαν ραγιάδες
κι άλλοι φυλάγουν πρόβατα κι άλλοι φυλάγουν γίδια*
- ✚ *Μ' έπαιρνε κοντά της είτε στον κήπο είτε στη βιβλιοθήκη είτε στο δωμάτιό της*

- Το *πολυσύνδετο* είναι αντίθετο από το *ασύνδετο* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **προδιόρθωση** ή προθεραπεία. Πριν ανακοινωθεί κάτι δυσάρεστο ή απροσδόκητο, προτάσσεται κάποια φράση, που προετοιμάζει ψυχικά τον αναγνώστη (για να μετριαστεί η δυσάρεστη εντύπωση ή για να προληφθεί ενδεχόμενη αντίδρασή του' έτσι, «διορθώνεται», «θεραπεύεται» μια κατάσταση εκ των προτέρων).

- ✚ *Κάνε κόμπο την καρδιά σου και μάθε ότι το φίλο μας τον χάσαμε σε τροχαίο*
- ✚ *Θα σου πω κάτι και να μη σου κακοφανεί: νομίζω ότι φέρθηκες άσχημα*

- Η προδιόρθωση είναι μορφή πλεονασμού (βλ. σχετικό λήμμα). Βλ. και επιδιόρθωση.

✚ **προθεραπεία** (βλ. προδιόρθωση)

✚ **πρόληψη.** Το υποκείμενο του ρήματος μιας εξαρτημένης πρότασης μπαίνει «προληπτικά» ως αντικείμενο στο ρήμα της κύριας.

- ✚ *Ποιος είδε τον αμάραντο σε τι γκρεμό φυτρώνει*

– αντί: Ποιος είδε σε τι γκρεμό φυτρώνει **ο αμάραντος**

- Το σχήμα της *πρόληψης* μοιάζει με εκείνο της *έλξης* (βλ. σχετικό λήμμα).

✚ **προσωποποίηση.** Αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες σε μη ανθρώπινα: σε ζώα, σε φυτά, σε πράγματα και σε αφηρημένες έννοιες:

Διδάσκουσα : Δέσποινα Καραβαγγέλη

- ✚ Και το πουλί **παράκουσε** κι αλλιώς επήγε κι **είπε**
- ✚ **Κλαίνε** τα δέντρα, **κλαίνε, κλαίνε** τα βουνά
- ✚ Η Διχόνοια που **κρατάει/ένα σκίητρο η δολερή**,/καθενός **χαμογελάει/πάρ' το λέγοντας** κι εσύ
- ✚ Ο Απρίλης με τον Έρωτα **χορεύουν και γελούνε**

✚ **προθύστερο**. Από δύο σχετικές ενέργειες ή έννοιες τοποθετείται στη σειρά του λόγου πρώτη εκείνη που είναι χρονικά και λογικά δεύτερη («ύστερη», κατοπινή).

- ✚ **Ξεντύθη** ο νιός, **ξεζώθηκε** και στο πηγάδι **μπήκε**

– Λογικά και χρονικά πρώτα κανείς βγάζει τη ζώνη και ύστερα τα ρούχα του.

- ✚ **Εμπήκε ο Μάης** με τα τριαντάφυλλα κι **ο Απρίλης** με τα ρόδα

– Χρονικά προηγείται ο Απρίλης.

- Βλέπε στην αναστροφή για τη διαφορά.

✚ **σύμφυρση**. Αναμειγνύονται («συμφύρονται» = ανακατεύονται) δύο συντάξεις.

- ✚ Ο Απρίλης με τον Έρωτα **χορεύουν και γελούνε**

– Ανακατεύονται δύο συντάξεις (υπάρχουν στοιχεία και από τη μία και από την άλλη):

- α. Ο Απρίλης **με τον Έρωτα** χορεύει και γελάει
- β. Ο Απρίλης και ο Έρωτας **χορεύουν και γελούνε**

✚ **Συνεκδοχή**. Οι λέξεις δε χρησιμοποιούνται με την αρχική τους σημασία, αλλά με διαφορετική, που έχει βέβαια κάποια σχέση με την αρχική (βλ. και *μετωνυμία*). Έτσι δηλώνεται

α. το ένα αντί για τα πολλά ομοειδή:

- ✚ **Ο Έλληνας** δεν έχει σωστή οδική συμπεριφορά (αντί: οι Έλληνες)
- ✚ ... **οπού σου** μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός το ζέρει (αντί: και οι Αγαρηνοί)

β. το μέρος ενός συνόλου αντί για το σύνολο:

- ✚ ... **κάθε κλαδί** και κλέφτης (αντί: κάθε δέντρο)
- ✚ **ότι ανάγκη**ν **το** ανθρώπινον/**στήθος** έχει αναπαύσεως (αντί: το σώμα)

γ. η ύλη αντί για εκείνο που είναι κατασκευασμένο από αυτήν:

- ✚ ... **ένα γυαλί** φαρμάκι (αντί: ποτήρι από γυαλί)

δ. το όργανο αντί για την ενέργεια που παράγεται ή γίνεται με αυτό:

- ✚ **Σήμερα έχω σίδερο** (αντί: σιδέρωμα)
- ✚ **Η περιπαίχτρα** σάλπιγγα μεσουρανίς **πετιέται** (αντί: το σάλπισμα)

ε. ένα εικονιζόμενο πρόσωπο, ενώ πρόκειται για την εικόνα του:

- ✚ **Είχε κρεμασμένο το Βενιζέλο** πάνω από το κρεβάτι του (αντί: την εικόνα του Βενιζέλου)

- Πολλοί δεν κάνουν διάκριση μεταξύ *συνεκδοχής* και *μετωνυμίας* (βλ. σχετικό λήμμα), αλλά χρησιμοποιούν για όλες τις περιπτώσεις μόνο τον ένα ή μόνο τον άλλο όρο.

Διδάσκουσα : Δέσποινα Καραβαγγέλη

- ✚ **υπαλλαγή.** Ο επιθετικός προσδιορισμός μιας γενικής (συνήθως κτητικής), αντί να συμφωνεί με αυτή συντακτικώς (στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση), συμφωνεί με το ουσιαστικό που προσδιορίζει η γενική (έτσι, γίνεται επιθετικός προσδιορισμός αυτού του ουσιαστικού).

✚ *Τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας*
– αντί: ξεθάψτε τα κόκαλα **του αντρειωμένου** γονιού σας

✚ *Θερμοί δακρύων σταλαγμοί*
– αντί: **θερμών** δακρύων σταλαγμοί

✚ *λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει*
– αντί: βουνάκι **λευκά** πρόβατα (εδώ το περιεχόμενο δηλώνεται με ονομαστική και όχι με γενική του περιεχομένου: βουνάκι πρόβατα, αντί: βουνάκι προβάτων).

- ✚ **υπερβατό.** Ανάμεσα σε δύο όρους μιας πρότασης, οι οποίοι έχουν μεταξύ τους στενή λογική και συντακτική σχέση και θα έπρεπε να βρίσκονται ο ένας δίπλα στον άλλο, παρεμβάλλεται μια λέξη ή φράση και τους αποχωρίζει.

✚ *άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει*
✚ *ζαναθυμούνται / διαβαίνοντας λιβάδια από ασφοδίλι, / πόνους παλιούς*
✚ *έτσι πήρε η αλεπού το στάρι η πονηρή*
✚ *Ποιος μπορεί να τους μετρήσει όσους τάφους άνοιξε – πού σταυρός, πού κυπαρίσσι – ο πόλεμος!*

- ✚ **υπερβολή.** Παρουσιάζεται μια ενέργεια, μια ιδιότητα, μια κατάσταση κτλ. μεγαλοποιημένη σε βαθμό που βρίσκεται έξω από την πραγματικότητα και τα φυσιολογικά όρια.

✚ *Ο βοριάς ζύριζε και σπανούς*
✚ *Στο έμπα χίλιους έκοψε (= έσφαξε), στο έβγα δυο χιλιάδες και στ' άλλο στριφογύρισμα δεν ήβρηκε να κόψει*
✚ *με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κρένει*
✚ *όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει*
✚ *τ' αρματολίκι ανέβαζες και την αγάπη αντάμα / στ' αστέρια, στο φεγγάρι, στους θεούς*
✚ *Σα δυο βουνά είναι οι πλάτες του, σαν κάστρο η κεφαλή του*

- Υπερβολή υπάρχει συχνά στην παρομοίωση.

- ✚ **υποφορά και ανθυποφορά.** Σ' αυτό το σχήμα υπάρχει η ακόλουθη διαδικασία:

α. διατυπώνεται (υποβάλλεται, «υποφέρεται») μια ερώτηση·
β. ύστερα δίνεται πάλι με ερώτηση κάποια πιθανή εξήγηση στην απορία·
γ. στη συνέχεια απορρίπτεται («ανθυποφέρεται») η εξήγηση αυτή
δ. και τέλος ακολουθεί η απάντηση για το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα.

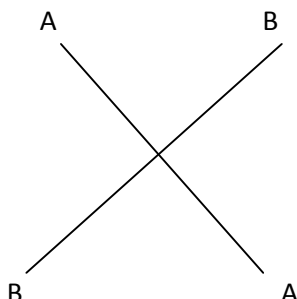
✚ Παράδειγμα

α' *Γιατί είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;*
β' *Μην άνεμος τα πολεμά; μήνα βροχή τα δέρνει;*
γ' *Κι ουδ' άνεμος τα πολεμά κι ουδέ βροχή τα δέρνει,*
δ' *μόνο διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους*

- Το σχήμα της υποφοράς και ανθυποφοράς είναι μορφή του σχήματος του *πλεονασμού* (βλ. σχετικό λήμμα).

- ✚ **χιαστό.** Δύο λέξεις ή φράσεις επαναλαμβάνονται (αυτούσιες ή αλλαγμένες), με αντίστροφη σειρά, όπως δείχνει η ακόλουθη σχηματική παράσταση:

Διδάσκουσα : Δέσποινα Καραβαγγέλη

– Στη διάταξη αυτή, στην οποία σχηματίζεται το γράμμα X, φαίνεται γιατί το σχήμα ονομάζεται «χιαστό»

- ✚ Περάσαμε **κάβους πολλούς, πολλά νησιά**
- ✚ Οι **γονέοι** χαίρονται τα **παιδιά** και τα **παιδιά** τους **γονέους**
- ✚ **Μέρα** και **νύχτα** περπατεί, **νύχτα** και **μέρα** λέγει
- ✚ Όταν **σε βλέπω**, **χαίρομαι**, **λυπούμαι**, όταν **σε χάσω**
- ✚ **κορμιά δίχως κεφάλια, κεφάλια δίχως κορμιά**
- ✚ Μες στις **παινεμένες χώρες**, / **Χώρα παινεμένη**
- ✚ οι **αέρηδες δροσιάς** και **λάβρας**/ έφερναν **φλόγες** και το **ράντισμα ανάβρας**
- ✚ στο **Παλαμήδι** ο **γιος** του **Μάζη**/ κι η **κόρη** του **Γιαβή** στο **Γκάζι**

Σχήματα λόγου (Συνοπτική παρουσίαση)

I. Σχήματα λόγου σχετικά με τη θέση των λέξεων

1. **υπερβατό**: άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει
2. **πρωτύστερο**: Ξεντύθη ο νιος, ξεζώθηκε και στο πηγάδι μπήκε
3. **αναστροφή**: ... του προδομένου ο πόνος της καρδιάς
4. **χιαστό**: Μέρα και νύχτα περπατεί, νύχτα και μέρα λέγει
5. **κύκλος**: Μοναχή τον δρόμο επήρες, εξανάλθες μοναχή
6. **παρονομασία**: Τραγούδι τραγουδήστε μου χιλιοτραγουδημένο
7. **παρήχηση**: τον όμορφο τρικύμισε και ζάστερον αέρα
8. **ομοιοτέλετο**: Και βογκάει και βαριά μοιρολογάει

II. Σχήματα σχετικά με τη γραμματική συμφωνία των λέξεων

1. **κατά το νοούμενο**: Ο κόσμος το 'χουν τούμπανο κι εμείς κρυφό καμάρι
2. **σύμφυρση**: Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε
3. **ανακόλουθο**: Η κυρα – Ρήνη του Κριτού του Δούκα η θυγατέρα, χρόνους της γράφουν τα προικιά...
4. **καθολικό και μερικό**: Παίρνει τον κατήφορο, την άκρη το ποτάμι
5. **έλξη**: Τιμούμε όλους όσους αγωνίστηκαν για την πατρίδα
6. **υπαλλαγή**: Τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας
7. **πρόληψη**: Ποιος είδε τον αμάραντο σε τι γκρεμό φυτρώνει

III. Σχήματα σχετικά με την πληρότητα του λόγου

A. έλλειψη (Περασμένα ξεχασμένα!)

• βραχυλογία

1. **από κοινού**: Εσύ είσαι πλούσιος, ο Πέτρος δεν είναι
2. **εξ αναλόγου**: Την άλλη μέρα δεν έφυγα, όπως είχα σκοπό
3. **αποσιώπηση**: ήμουν έξω, ήμουν έξω από το χρόνο...
4. **ασύνδετο**: λάμπετε, σβήνετε μακριά μας
5. **ζεύγμα**: Πάει να ποτίσει τ' άλογο κρύο νερό και δροσερό χορτάρι

B. πλεονασμός (Ανέβηκα πάνω στο δέντρο).

Διδάσκουσα : Δέσποινα Καραβαγγέλη

1. **παραλληλία:** *Να σωπαίνεις και να μη μιλάς*
2. **περίφραση:** *η λαμπάς η αιώνιος*
3. **αντονομασία:** *Ο Γέρος του Μοριά*
4. **ένα με δυο:** *Αστροπελέκι και φωτιά να πέσει στις αυλές σου*
5. **επανάλληψη:** *«Δεν είν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια» φώναζε*
6. **αναδίπλωση:** *Απρίλη, Απρίλη δροσερέ*
7. **επαναφορά:** *Μαύρος ήταν, μαύρα φορεί, μαύρο και τ' άλογό του*
8. **επιφορά:** *Έτσι είν' ο κόσμος· πάντα τέτοιος θα είναι ο κόσμος*
9. **επαναστροφή:** *Από δόξες αλάργα κι αλάργα από μίση*
10. **υποφορά και ανθυποφορά:**
α' Γιατί είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;
β' Μην άνεμος τα πολεμά; μήνα βροχή τα δέρνει;
γ' Κι ουδ' άνεμος τα πολεμά κι ουδέ βροχή τα δέρνει
δ' μόνο διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους
11. **προδιόρθωση:** *Κάνε κόμπο την καρδιά σου και μάθε ότι το φίλο μας τον χάσαμε σε τροχάιο*
12. **επιδιόρθωση:** *Επήγα πεζός εις την εκκλησίαν, ή μάλλον εις το εκκλησάκι, του κυρίου Αναστασίου*
13. **αναφώνηση:** *Χαμένη, αλίμονον! κι οκνή τη σάλπιγγα γρικάει*
14. **άρση και θέση:**
Εγώ δεν είμαι Τούρκος ουδέ Κόνιαρος,
είμαι καλογεράκι απ' ασκηταριό
16. **πολυσύνδετο:**
Οι κλέφτες επροσκύνησαν και γίνηκαν ραγιάδες
κι άλλοι φυλάγουν πρόβατα κι άλλοι φυλάγουν γίδια

IV. Σχήματα σχετικά με τη σημασία λέξεων ή φράσεων

1. **μεταφορά:** *Το κορμί του ήταν λαμπάδα*
2. **αλληγορία:** *Οχ! σαν της είπα έτσι· άναψε ο γιαλός και κήκκαν τα ψάρια*
3. **παρομοίωση:** *Το κορμί του ήταν σαν λαμπάδα*
4. **προσωποποίηση:** *Κλαίνε τα δέντρα, κλαίνε, κλαίνε τα βουνά*
5. **συνεκδοχή:** *Ο Έλληνας δεν έχει σωστή οδική συμπεριφορά*
6. **μετωνυμία:** *Διαβάζω Καζαντζάκη*
7. **υπερβολή:** *Ο βοριάς ζύριζε και σπανούς*
8. **έμφαση:** *Εμένα να ακούς!*
9. **κατεξοχήν:** *Η Πόλη*
10. **αντίθεση:** *τις Εστιάδες τις σεμνές μα κολασμένες*
11. **οξύμωρο:** *Έσβησε η άσβηστη φωτιά!*
12. **κλιμακωτό:**
τον έδεσαν χειροπόδαρα
τον έριξαν χάμω και τον έγδαραν
τον έσυραν παράμερα τον καταξέσκισαν
απάνω στους αγκαθερούς ασπάλαθους
και πήγαν και τον πέταζαν στον Τάρταρο, κουρέλι.
13. **αντίφραση**
 - α. **λιτότητα:** *Η ζημιά που έπαθα ήταν όχι μικρή*
 - β. **ειρωνεία:** *Ωραία τα κατάφερες!*
 - γ. **ευφημισμός:** *γλυκάδι*